

האשה המשתחררת בספרותנו

[1905]*

מ"מ בייטלזון

אחד החזיונות החשובים של תקופתנו היא שאיפה להשתחררות של האשה בכלל ושל האשה העבריה בפרט.

מאז ומעולם אין אנו מוצאים באשה העבריה אותה ההתמכרות ליהדות הישנה שנמצאה לפנינו בגברים; למען הבין שאין דברי אלו פרדוקס, די לזכור את ההשתתפות הגדולה, שהשתתפו הנשים העבריות ביצירתה והטפתה של הדת הנוצרית, ואת העובדה, שכשרצה שקספיר (וקודם לו מרלו בחזיונו היהודים במלטה) לצייר, בניגוד ליהודי אדוק כשיילוק, תמונת יהודי נפרד מעמו, בחר לו לא איש, כי אם אשה, את יסכה. לכאורה אין התייחסות זו מצד האשה צודקת. שהרי שקדו חכמים על תקנת בנות ישראל, ואף התנהגות בני עמנו עם נשיהם היתה תמיד התנהגות של חסד ורחמים. אבל – יש מאכיל את אביו פטומות ויודש גהנום! גם הדת הנוצרית ציוותה על הנשים "לשתוק בקהל", כלומר, הגבילה מאוד את זכויותיהן, אבל ביחד עם זה הבינה, שהאשה, מלבד שהיא אשה ואם, היא גם אדם, וכאדם יש לה חוץ מתיבעות האשות והאמיות עוד תביעות אחרות; הנזירות, שבה יכלה האשה להתקדש ולהתרומם מעל לחיים הממוצעים במידה שווה כמו האיש, והערצת האדם הקדושה, שבה הורמה האשה עוד ממעל להאיש – שתי אלו היו כעין ויתורים, שבהן כיפרה הכנסיה הנוצרית את פני הנשים על שילוחיהן משאר מקצועות החיים. לא כן היהדות. בכל רחמיה על האשה היא מבטת עליה רק כעל תפל לבעל ולבנים: "נשים כמאי קא זכיין? שמצילות אותנו מן החטא ומגדלות את בנינו!" ואף מקום כל שהוא אין היא קובעת בעד האשה, שבו תהא שייכת רק לעצמה. הייפלא אפוא שכשעברה בימי מנדלזון רוח הרשה במחנה ישראל והתחילו אף נשינו להבין שאין "עיקר" ו"תפל" בטבע, אז לא רק נשים כבנות ארנשטיין, מיעד ויתר הגיבורות הידועות של הטדקלינים הברליניים, שבהפקידא ניהא להן, כי גם נשים בעלות נפש כרחל פון ווארנהגן-עני התחילו לצעוק: מאן מוס הינאויס!*

* המאמר ראה אור לראשונה בכתב העת הזמן, ירחון לענייני החיים, הספרות, האמנות והמדע, שנה ראשונה, חוברת ז', יולי, וילנה 1905, עמ' 181-188. נדפס שוב בתוך מ.מ. בייטלזון, בחינות והערכות, מבחר כתבים, בחר והקדים מבוא א.ב. יפה, הוצאת אגודת הסופרים בישראל ליד הוצאת "מסדה", 1970, עמ' 30-39. תודה לאיריס פרוש, שהפנתה את תשומת לבנו למאמר זה (המערכת).

** הכרה הוא לצאת החוצה (המערכת).

איך התייחסה ספרותנו החדשה לשאיפת השחרור של האשה ובאיזה אופן התרשמה בה שאיפה זו?

"כל דרשן דורש לטובת עצמו". אמיתיות פתגם זה תתגלה לנו בהתייחסות בלטרסטינו הראשונים להשתחררות האשה: יותר מדי היתה התייחסותם התייחסות של גברים, שתועלתם דורשת, שלא תצא האשה ממצב ההכנעה. לא אדבר כסמולנסקין, שבהכרה וכוונה התייחס בשלילה לכל התקוממות נגד רצון ההורים – אחת היא אם מצד הבנות או הבנים – עד כי

גם לבת סרסור וסרסרת לדברי עבירה כפנינה בהידושה. הוא מטיף (בשם אחת מגיבורותיו החמיכות עליו): "לוא גם שאול חטאו הורוך בעיניך בתם יהיו כמלאכי מרוס!" ולכן תמונות כל הנשים המתקוממות שיצאו מתחת עטו מתוארות באיבה גלויה, זולתי בת-שבע בנמול ישרים, בוודאי משום שלא נגד אמה התקוממה זו, כי אם נגד אם חודגתה! – אבל גם שאר סופרינו, שהם גם להתקוממות עוררו וגם בעצמם היו במתקוממים, לא בהרבה טובו מסמולנסקין בנידון זה: הם אמנם הודו שמצב האשה בתוכנו הוא לא נורמלי, וגם הביעו צערם על זה, אבל על התקוממותה של האשה בעצמה נגד הלחץ הלוחץ אותה הביטו לא בעין יפה. כשרצה מאפי לתאר אשה מוחאת נגד עקת שלטון ההורים, לקח לו את תמר בת ידידיה (באהבת ציון), כלומר, אשה מדורות קדומים, ואת אלישבע ועתליה דודתה (בעיט צבוע) בנות זמננו, שהרגישו בלי שום ספק את עקת הסדרים הישנים יותר מתמר, הוא מכריח ללכת בלי שום התנגדות אל אשר יוליכן אביהן או גם אחיהן. ולא עוד אלא כשבא לידי מאפו לתאר אשה המתקוממת בפועל – אם כי בדרכים רעים ובלי הכרה ברורה – נגד סדרי הנישואין הישנים – הרני מדבר בצפנת אשת ירחמיאל (ברומן הנוכח) – הוא משליך עליה שיקוצים כאדוק גמור שלא ניתקה כף רגלו כל שהוא מן היהדות הטרדיצייונית: המעט שהוא מייחס לה כל מעשה רע, כי גם את "הניצוץ האלוהי" האחר, שנמצא עוד בלב האשה המושחתה הזאת, את רגש אהבתה ללוי – שמכל המסופר אנו רואים שאהבה אותו באמת – מנבל המחבר, בתתו אותה לכגוד באהובה בשעת גסיסתו, כמעט יבטיח לה רבי צדוק להביא לה תחת לוי, ההולך למות, עלם יפה אחר! – וכל זה משום שחפצה להתפטר מבעל ירחמיאל, שעוד גם ניתנה לו למרות רצונה! עיוות הדין הזה יגדל בעינינו עוד יותר, בזכרנו, כי את בעל צפנת, ירחמיאל – שבשביל מה שאשתו הנשואה לו למרות רצונה, אינה משיבה לו אהבה, הוא מחליט לעובה עגונה כל ימי חייה, ובוזה הוא גורם לה לבחור לעצמה דרכים עקלקלות – את ירחמיאל זה מתאר מאפו לא בתור איש רע, כי אם בתור חסיד שוטה, וגם זה לא בעד מעשהו זה.

ניגוד כזה בין ההתייחסות לאשה בהגיון להתייחסות במעשה אנו רואים גם אצל אברמוביץ וגורדון: גם שמעון, גם רחל (בני אפרים ושרה בהאבות והבנים) מרגישים את כל כובד העול המוטל עליהם, אבל בעוד ששמעון בורח מלחץ זה, הנה רחל – שבדקות רגשותיה עלתה על שמעון – לולא החיש לה המחבר עזרה מן הצד, כי אז היתה לאשה לבן פרץ פרא האדם. כמו כן, בכה יבכה גורדון לגורל האשה העבריה שבשביל "קוצו של יוד" נשברים חייה, אבל לתת לה לעצמה להתמרמר על מצבה, כמו שהוא נותן, למשל, ליוסף בן שמעון, או לקוט בפניה על ש"עצבה, משושה, שברה, מאווייה יולדו קרבה יתמו תוכה", כמו שהוא מתאונן על רבי קלמן (ב"ושמחת בחגך") על בלתי צאתו מן הגדר שגדרו בעדו – זה לא יעלה גם על דעתו! אדרבה, כששרה אחות מרדכי (ב"עולם כמנהגו", סיפור שני) – ועלינו לזכור שהיא אשה פנויה – יוצאת מבית יוכבד המוכסת לבל תפגוש בו, ולא יכירו בפניה את אהבתה לאלברט הרופא, אז המחבר – הקטגור הלאומי שלנו! – מוציא מפי אחת מנפשות הסיפור הנכבדות בעינינו את הקריאה: "מה יפית, מה נעמת במידתך זאת, בתולת בת ישראל!"

1. לבד חנה יצר ברודס עוד שתי עלמות "מוחאות": את חנה ב"אהבה תחולל נפלאות" ואת רחל שומרת היבם *מהת והחיים*. אבל גם שתיקן אינן נכנסות לחשבונני. הראשונה – משום שהיא נלחמה נגד האפוטרופוסית המונחת עליה **בחשאי**, ולכן אין להתקוממותה כל ערך ציבורי ומוסרי, והשנייה – משום שמלבד הדברים היוצאים מן הלב המעטים שאנו שומעים מפיה בעמדה לפני הרב, אנו רואים בה בכל הסיפור רק "מנעמת מלל" ברוחו של פיסרב ולא יותר.

ברודס היה הראשון שכרמות חנה בת אשת הרב (בהדת *והחיים*) תיאר לנו נערה, שאף אמנם חוג תביעותיה קטן ומצומצם, ואולם יודעת היא ללחום בעדן בכל תוקף עוז. אבל גם הוא – הצייר של שמואל, שרגא ויתר הגברים ה"מתקוממים" בתוכנו! – לא נתן אותו לבו לתאר בת קמה באביה והוא נותן לחנה להתקומם מול אבי חורגה, מה, שכמובן, מקטין את ערך גבורת רוחה.¹

רק בשנת תרנ"ג – עובדה המראה עד כמה ספרותנו מפגרת מלכת אחרי החיים – מצא לו עזרא גולדין בסיפורו "אם ובת" די כוח לב להציג לעומת אם כחנה, שאינה אלא מהדורה חדשה (ומתוקנת) של אלישבע, רחל ויתר "הסובלות בדומיה" של ספרותנו ונבדלה מהן רק במזלה הרעו – בת כמו הלני, אשר את "חפצה בחיים ולא בייחוס וכבוד מדומה" היא מראה לדעת לא כדברים ודמעות כי אם במעשה ובחירת לברוח מבית אביה העשיר מאשר "לבכות אחרי כן כאמה כל ימי חייה" על חופשה הגזול. חסרונו של האם והבת הוא, מה שהן שבלוגיות יותר מדי, רצוני לאמר, שאצל האם מביע כל דבר ודבר, מן הפנים עד המחשבות ועד הספרים שהיא קוראה, את חולשת הרצון, ולהפך, אין אצל הבת כמעט כל פקפוקים ונדודי לב. שכח המחבר שלא אידיאות פשוטות, אלא אנשים מורכבים הוא מתאר.

כל אלה הנשים שהזכרתי נלחמות בעיקר רק בעד זכותה של האשה להיות אשה, כלומר להינשא על פי נטיות רוחה. אבל כידוע לא עמדה שאיפת הנשים להשתחררות על נקודה זו: בעקב הנשים של גיאורג סנד המבקשות רק חופש האהבה, כלומר המבקשות חופש רק בחוג חיי המשפחה והזיווג, באו הנשים של זודרמן, איבסן וטורגנייב, שכופרות בעיקר ההנחה, שלא נוצרה אשה אלא לבנים, ומתפרצות מן התחום הצר של חיי המשפחה הנועד לאשה, או משום, כמו מגדה אשר לזודרמן ב"המולדת" – שצר שם המקום לנטיותיהן הארטיסטיות, או משום – כמו נורה אשר לאיבסן – שאינן רוצות להיות תפל לבעל ולמוסר הבעל, או משום שהן שואפות לעבודה ציבורית, כמו הלני אשר לטורגנייב ("בערב").

מתקוממת ממין הראשון, אשה המתפרצת מגבול היהדות הישנה משום שחסר שם מרחב אסתטי, אנו רואים בספרותנו באסתר המזמרת אשר ב"ביום הכיפורים" לפרישמן. לפנינו מלחמת שני עולמות שאינם מבינים ואינם יכולים להבין זה את זה: מעבר האחד יהודית טיפוסית מן הדור הישן כמו שרה האלמנה, שחוושה האסתטי פגום ולהפך חוושה המוסרי חריף עד למאוד, ולכן אין היא יכולה לראות את היופי שבחיי העמים האחרים, שאליהם שואפת בתה, ואת חוסר היופי שבחיי עמה היא, כלומר, אינה עלולה בשום אופן להבין, מה הוא בחיים הזרים שמוציא את בתה מחוגה היא ומושכה אל חוג אשר לא ידעה היא ואבותיה, ולהפך היא מכרת בהכרה דקה מן הדקה את הפגמים המוסריים של אותם החיים הזרים, – ולעומתה בתה אסתר, נפש ארטיסטית, שהכל היא מודדת במידת היופי ואת הכל היא מוכרחת להקריב למען היופי! עוד בראשית הסיפור, כשאנו רואים את אסתר הילדה, כי "בקשוב אוזנה אחד מקולות הזמרה נמלט ובא עדיה אז עיניה קמות בחוריה... ולא תדע את כל אשר סביב", ובשמענו את דברי אביה יוסף המנגן: "לולי עשה אותה אלוהים כרצונו ויעשנה לנער, אז היתה כקשטן החזן או החזן משקוד", אנו מבינים,

שילדה זו בגדלה, מוכרחת לבוא לידי התנגשות עם העולם הישן, ואם לא תבוא לידי התנגשות, אז רק משום שלא כל מה שמחויב לבוא בא גם באמת! כי מה נתנה היהדות הישנה לאשה ארטיסטית? גם לגברים שואפים ליופי צר היה המקום בעולם היהדות, אבל בכל אופן ניתנו להם איזו סורוגטים, שבשעת הדחק יכלו למלאות מקום החיים האמיתיים שנלקחו מהם; אם נאסר להם היופי בחיי חול, הותר להם להתהדר במצוות נאות; אם נסגרו לפנייהם התיאטראות ובתי האופירה, נפתחו להם לומר ולניגון בתי התפילה והחתונות; ואם לא התירו להם לעשות פסל אדם, לא אסרו עליהם לצייר אדיות, עשרת בני המן ועשר מכות כנפשמ שבעם. אבל לאשה אסתטית לא ניתן גם המעט הזה! לכן לא נתפלא, כי די היה לאסתר לראות חיים מעט יותר יפים מן החיים שהיתה מצויה בהם, די היה לה לשמוע מנגינה יותר מתאמת לשאיפותיה הטמירות מן הנגינות אשר שמעה עד הנה, והעיקר, לדעת כי אשה היא המשוררת את זאת, למען יתמרמר בה לבה על בני סביבתה, על כי את חייה גולו ממנה, את לבה עקרו משרשי ואת רגשותיה ומחשבותיה טמטמו ביד חזקה – ותמלא געגועים חזקים אל החיים החדשים הנגלים אליה!

והננו מבינים גם אנו "שלו גם חפצה אסתר לסור מן הדרך ההוא, מי יודע אם הצליחה", כי הלא גם גדולים וחזקים ממנה, ראשי הרומנטיות שלגל, מילר וורנר ודומיהם לא יכלו לעמוד נגד הכוח הסוחף אשר לרגש היופי, ובאמור להם רגש זה: עזבו את דתכם הפרוטסטנטית ובחרו בקתולית, לא משום שהיא יותר אמיתית, כי אם משום שהיא יותר נאה, הלכו ובחרו באשר נצטוו, ואיך תעמוד נגד נחשול זה נערה צעירה ובלתי חמושה בכל נשק רוחני כאסתר? הננו מבינים גם זאת, מפני מה מלאה אסתר נדודים לפני המרתה את דתה וחרטה לאחר המעשה – לא על עוובה את עמה, כי אם רק על עוובה את אמה, כי הלא עמה לא נתן לה מאומה, ואמה – אהבתה אהבה נוראה ונפלאה! רק את זה לא נבין, מפני מה לא פעל מעט או הרבה על אסתר זכרון אופן מיתת אביה, שהומת באכזריות בוז על ידי בני אותו העם שאליו נספחה היא! איני אומר, כי בכוח הזכרונות ההם היה לעצרה מלהתחבר אל החיים האסתטיים שמשכוה אחריהם: נפשות ארטיסטיות כאסתר אינן עלולות כלל וכלל להיות הניבלים שומרי עברה, ומה כי גם אסתר היתה ילדה קטנה בעת מיתת אביה ורשמיה מן המאורע הזה היו אפוא רק רשמי שמועה. אבל בכל אופן צריכה היתה עובדה זו לפעול על אסתר – ולו לזמן קטן – איזו פעולה עוצרת, כי הלא זוהי הטרגדיה שבחיי אסתר, שמלבד היותה ארטיסטית היתה גם בת, כלומר, שביחד עם שאיפה חזקה ליופי היו מפותחים בה במידה עצומה גם רגשות המשפחה, והרגשות האלה היו לא רגשות של יראת אבות, שיש שנשמעים להם – כמו שנשמעה למשל אמו של דניאל דירונדה לצוואת אביה גם אחרי מותו למרות אי-רצונה – אבל ביחד עם זה מתמרמרים ונלחמים נגדם בכל כוח, כי אם רגשות אהבת אבות, ולכן צריכה היתה פעולתם להיות חזקה. נשים חדשות מן המין השני והשלישי, היינו נשים העוזבות את חוגי המשפחה מחפצן לעמוד ברשות עצמן או משאיפה לעבודה ציבורית – היארו לראשונה בספרותנו על ידי "א טריווש בדמות מריה אוינובנה (מרים בת יונה) ב"דר תהפוכות" ובאותה המורה קפוטקין ומרים בולקין ב"דין והשכונ". מהן אין הראשונה מצורפת למנייני משום שאנו רואים בה רק את שנאת המחבר

להתנועה הציבורית שאליה נתחברה זו, ולא יותר; תמונת השנייה אינה בהירה כל צורכה, והשלישית, מרים, אמנם תוארה ביתר אמונות ואובייקטיביות מהקודמות, אבל היא מוצגת לפנינו אחרי שובה, רצוני לאמר, בשעה שכבר נטשה את איריאותיה ומתאמצת להיות "בת בעל בית", כמו שציוה אלוהים. והמחבר אינו מפרש לנו, אם עשתה זאת משום שהכירה, שלא לאשה להתעסק בעבודות חברתיות, או משום שחדלה להאמין בדעות שבעדן נלחמה. הדבר האחד שיש ללמוד ממנה הימנה הוא, שלאשה שהיא בעלת דעות באמת (ולא מחיקוי, כמו אחות המורה הנזכרת, שאחרי שובה היא נעשית "גראנד-דֶ־מֶה" מצויה!) קשה יותר להשתחרר מדעותיה מאשר לאיש. דבר זה מתברר לנו מהנהגת מרים ובעלה: גם היא, גם אישה שנו ופרשו, אבל בעוד שהוא נעשה סוחר ככל הסוחרים, הנה היא, למרות התפארה: "אם אשת שודד אני אהיה גם אני שודדת!", הנה כשבא הדבר לידי מעשה, לא יכלה להיות "שודדת", ואף לבעלה לא נתנה להיות כזה.

ביתר חיבה מתאר את הנשים החדשות י. ברשדסקי: באותה התייחסות של ביקורת, שבה מתייחסת חנה ברוכביץ (באין מטרה) להגברים הסובבים אותה, ובריאיתה: "לו ידעו הנשים לפני החתונה מה שהן יודעות לאחר החתונה, כי אז נמנע מהן הרבה צער ויאוש!" – אנו רואים צעד לפניס בהכרת האשה את מצבה: על פי טבעה הרך והסבלן נעשית חנה ברוכביץ זו לבת גילן של אלישבע וחנה של גולדין הנזכרות, אבל בעוד שאלו, לו קרה להן מה שקרה לה, כלומר לו נכשלו כמותה בבעל שאינו הגון שבחרו בו על דעת עצמן – אז היו תולות בוודאי את האשם במה ש"לא שמעו בקול", כמו שאנו רואים אצל אלישבע אחרי חלומה, הנה היא מבינה כבר שבכוח חופש הבחירה לשחרר את האשה רק משעבוד הורים ולא משעבוד רשמים כוזבים, ולכן היא דורשת שלחופש הבחירה יקדם חופש הידיעה, כלומר שיינתן לבתולה להתקרב ולהסתכל אל החיים במידה שזה ניתן לעלם. יותר אמיצות ברוחן ורדיקליות בתביעותיהן הן ברטה מרניץ (באין מטרה) ואסתר איזראלון (בנגד הזרם): בהן מגשים המחבר את השאיפה לחירות אקונומית שאנו רואים בבנות ישראל האינטליגנטיות מראשית שנות התשעים של המאה שעברה. ההבדל שבין ברטה ואסתר הוא, שברטה מבקשת לה אומונות שתעמידה ברשות עצמה, משום שהיא מבינה, כי לא טוב היות תלוי בדעת אחרים, ואסתר – משום שמרגישה זאת. מצד ההתאמה אל החיים יתר שאת לאסתר על ברטה: באסתר אנו מכירים עוד בראשית עמידתה לפנינו שזו לא נעשתה מהחומר שממנו נעשות בנות מקשיבות, בעוד שאצל ברטה החלטתה לעמוד ברשות עצמה באה לפתע פתאום ועד החלטתה זו אין אנו יכולים לדעת, אם אשה בעלת דעות לפנינו או רק אשה משתעשעת בדעות.

אשה ממדרגה יותר גבוהה, אשה בתור עסקנית ציבורית, התכוון לתת בן-אביגדור בצוירו "רבי שפרה". מפי גיבורת הציור הזה שמעה הפובליקה העברית לראשונה את השאלות "היחשבו בעינייך הנישואין לאידיאל נעלה להאשה שאין למעלה הימנו? הנבצרה מהאשה לעזוב את חדר המיטות ולקחת חלק בכל חיי החברה כהגבר?" – אבל המחבר שכח, שכשם שאין אדם נעשה במקרה משורר או צייר, כך אי אפשר להיות גם עסקן ציבורי אמיתי אם לא תקדם לזה שאיפה פנימית. ומשאיפה אשר כזו אין הוא מראה לנו כלום

בגיבורתו: לא משום שהרגש הציבורי לא נתן אותה למצוא מניח כחיי הנישואין מתגרשת רבי שפרה מבעלה ואינה רוצה להינשא לאהובה, כי אם להפך, היא מתעסקת בצורכי ציבור משום שלפי עדות עצמה "ראתה כי לא תוכל נשוא את ריקות חייה – חיי הנישואין – ומרירותם ותבקש לה עבודה ועניין לענות בס ולהטריד את נפשה בהם". כמלים אחרות, היא מתמכרת לחיים הציבוריים רק משום שחיה הפרטיים לא עלו יפה! והא ראייה, כשנמצא לה בחייה הפרטיים עניין לענות בו, כשילדה בת, עזבה את עבודתה הציבורית בלי כל מלחמה פנימית, ולולי מתה עליה בתה מי יודע אם לא היתה ל"בעלת בית" מצויה, והאומנם כזו תהיה עסקנית ציבורית אמיתית? איני אומר, שאין רבי שפרה לקוחה מן המציאות. אדרבה, נוטה אני לחשוב, שחלק גדול מהעסקניות והעסקנים הציבוריים הם מעין רבי שפרה, אבל רוצה אני להגיד שאצל עסקנית כזו המתמכרת לעבודה ציבורית רק מתוך שעמום אי אפשר שתימצא אותה ההתלהבות וההתמכרות לעבודתה שהמחבר מייחס לה. עוד יותר אי-טבעית ונלעגה בפי זו ההתאוננות על חיי הנישואין המקטינים את דמות האשה. האומנם לא הבין המחבר שהתאוננות זו – אם אך אינה מן השפה ולחוץ! – מקומה רק בפי אשה שחיי הנישואין מקטינים באמת את דמותה, כמלים אחרות, שיש לה שאיפות שאינן יכולות להתכנס בחיים הללו, ולא בפי אשה מצויה כשפרה, שכל שנאתה לנישואין היא רק משום שאת גבר אחד – את בעלה – לא אהבה ואת גבר שני – את אהובה – ביוזת? כי במה אנו בטוחים שתעמוד בשנאתה כשיזדמן לה גבר שלישי שגם תאהבהו וגם תכבדהו, או גם רק לא תבוהו, כי הלא לא משום שלא כיבדה את אהובה מאסה בו, כי אם משום שביוזתה אותו.

כשם שאין אנו יכולים להכיר את רבי שפרה לאשה ציבורית רק בשביל מעשיה הציבוריים, כי "מצוות צריכות כוונה" – כך להפך, איני יכול לקפח שכר הרגש הציבורי והדעתני שבלויה "בת העשיר" אשר לא' ו' רבינוביץ רק משום שרגש זה אינו מתפתח וגם התנוול יתנוול במצבים שהמחבר מעמיד אותה בהם. בכדי להראות ש"בת עשיר" כלויה, כלומר נערה מפונקת ומורגלת מעודה שהכל יטפלו בה, עלולה רק "למכור פרחים בנשף חשק" ולא להתמכר לאיזו דעה, עושה אותה המחבר לראשונה למיילדת, עבודה שלא יכלה להתעסק בה כראוי מפני חולשת כוחה, ולאחרונה למחזיקת בתורת טולסטוי, תורה שבתור עירונית בכלל ועירונית יהודית בפרט לא היתה ליזה מסוגלת להיות נאמנה לה זמן רב, והראיה, כמו שידוע לכולנו ולה' רבינוביץ בכלל, גם הצוקרמנים, כלומר הטולסטואיסטים בכל נפשם ומאודם המעטים שהיו בתוכנו, ניערו סוף סוף חצנם משיטה זו, כשנמצאה להם תורה אחרת המטיפה אף היא לשכלול האנושיות, כהטולסטואיסמוס, אבל אינה דורשת כמוה לשוב ללכת על ארבע! שכח המחבר, שכדי לשפוט על האנרגיה של איזה איש עלינו לראותו כמצבים שהסכין להם, או לכל-הפחות שאינם מתנגדים לגמרי להרגליו, שהרי גם דוד מלך ישראל, שבוודאי היה גיבור וחוק, צרו צעריו כשלבש בגדים לא לפי מדו.